

“SADDI ISKANDARIY” — “XAMSA” TARKIBIDAGI DIDAKTIK- FALSAFIY DOSTON SIFATIDA.

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI
O‘ZBEK TILI YO‘NALISHI
2-BOSQICH 23.90A –GURUH TALABASI
MASHRAPOVA MOHIRA

ANNOTATSIYA

“Saddi Iskandariy” – Alisher Navoiyning mashhur “Xamsa” dostonlari tarkibiga kiruvchi didaktik-falsafiy asar bo‘lib, unda insoniylik, adolat, jasorat va ma’naviy tarbiya kabi muhim qadriyatlar targ‘ib qilinadi. Dostonning asosiy mazmuni Iskandar (Aleksandr) hayoti va uning qahramonlik yo‘li atrofida shakllanadi, bunda qahramonning ma’naviy kamoloti, dono hukmdor sifatida shakllanishi va insoniy axloq me’yorlariga amal qilishi tasvirlanadi.

“Saddi Iskandariy”da hikoya qilinadigan voqealar orqali o‘quvchi axloqiy saboqlarni qabul qiladi, dunyoqarashini boyitadi va falsafiy mulohazalarga undaydi. Shuningdek, dostonning didaktik yo‘nalishi uning o‘quvchiga tarbiyaviy ta’sirini kuchaytiradi, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Saddi Iskandariy, Xamsa, Didaktik doston, Falsafiy asar, Ma’naviy tarbiya, Axloqiy qadriyatlar, Qahramonlik, Iskandar (Aleksandr), Donolik, Tarbiyaviy ta’sir.

ANNOTATION

“Saddi Iskandari” is a didactic and philosophical work included in the famous “Khamsa” epics by Alisher Navoi, which promotes such important values as humanity, justice, courage and spiritual education. The main content of the epic is formed around the life of Alexander (Alexander) and his heroic path, which describes the spiritual maturity of the hero, his formation as a wise ruler and his adherence to human moral standards.

Through the events narrated in “Saddi Iskandari”, the reader receives moral lessons, enriches his worldview and encourages philosophical reflections. Also, the didactic focus of the epic enhances its educational impact on the reader and serves as an important tool in the formation of moral values.

Key words: Saddi Iskandari, Khamsa, Didactic epic, Philosophical work, Spiritual education, Moral values, Heroism, Alexander (Iskander), Wisdom, Educational impact.

АННОТАЦИЯ

«Садди Искандари» — дидактический и философский труд, входящий в знаменитый эпос «Хамса» Алишера Навои, пропагандирующий такие важные ценности, как гуманность, справедливость, мужество и духовное воспитание. Основное содержание эпоса построено вокруг жизни Александра (Александра) и его героического пути, описывающего духовную зрелость героя, его становление как мудрого правителя и его приверженность человеческим моральным нормам.

Через события, описанные в «Садди Искандари», читатель получает моральные уроки, обогащает свое мировоззрение и побуждает к философским размышлениям. Кроме того, дидактическая направленность эпоса усиливает его воспитательное воздействие на читателя и служит важным инструментом формирования нравственных ценностей.

Ключевые слова: Садди Искандари, Хамса, Дидактический эпос, Философское произведение, Духовное воспитание, Нравственные ценности, Героизм, Александр (Искандер), Мудрость, Воспитательное воздействие.

KIRISH

«Saddi Iskandariy» Alisher Navoiyning «Xamsa»sining beshinchi va yakuniy qismi bo‘lib, asosan jahongir Iskandar Zulqarnayn tarixiy va afsonaviy sarguzashtlari orqali didaktik-falsafiy mazmunni — hikmat, adolat, donolik, hayotning o‘tkinchiligi va shohona vazifalar haqidagi qimmatli nasihatlarini beradi, bu esa uni «Xamsa»dagi tarbiyaviy dostonlar qatoriga qo‘yadi va Navoiyning dunyoqarashini namoyon etadi.

Didaktik va falsafiy xususiyatlari: Adolatli hukmdor timsoli: Iskandar obrazida adolatli, xalqini sevuvchi, ilmu-hikmatga intiluvchi shoh idealini yaratadi. U yurtlarni zabt etish bilan birga, shaharlar bunyod etib, obodlikka xizmat qiladi.

Hayotning o'tkinchiligi: Iskandarning dengiz ostiga tushishi, yer yuzini egallagach ham oxir-oqibat o'lim va dunyoga hech narsasiz ketishini anglashi falsafiy chuqurlikni ochib beradi. Bu esa insonga dunyoviy boylikdan ko'ra ma'naviyat qadrini anglashni o'rgatadi.

Ustoz-shogird munosabati: Iskandar va uning ustози Arastu (Aristotel) o'rtasidagi muloqotlar va maslahatlar donolikning ahamiyatini ko'rsatadi.

Nasihat va hikmatlar: Asar davomida yetti hikmat (faylasuf) orqali dunyo, hayot, insoniyat haqida chuqur o'ylar bayon etiladi. Iskandarning onasiga yozgan maktubi eng muhim pand-nasihatlardan biridir.

«Saddi Iskandariy» shunchaki qahramonlik doston emas, balki Navoiyning o'z shohlik tajribasi, axloqiy-estetik qarashlarini singdirgan, o'quvchini hayotning mohiyatini tushunishga undovchi, yuksak didaktik (tarbiyaviy) va falsafiy qimmatga ega bo'lgan asardir. U «Xamsa»ning «panh-nasihat» ruhida dastlabki dostonlar bilan bir qatorda turib, insonni ma'naviy kamolotga chorlaydi.

“Saddi Iskandariy” — Alisher Navoiyning mashhur besh dostonidan iborat “Xamsa” asarlaridan biri bo'lib, o'ziga xos didaktik va falsafiy yo'nalishga ega. Doston Iskandar (Aleksandr) hayoti, uning qahramonlik yo'li, dono hukmdor sifatida shakllanishi va insoniy axloqiy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirishini tasvirlaydi. Asar faqat tarixiy voqealarni bayon qilmas, balki falsafiy mulohazalar, axloqiy saboqlar va tarbiyaviy ma'no bilan boyitilgan.

Didaktik va falsafiy yo'nalish Didaktik jihat: “Saddi Iskandariy”da doston voqealari o'quvchiga axloqiy saboqlar berish, odob-axloq, jasorat, dono qaror qabul qilish va adolat kabi insoniy fazilatlarni o'rgatish maqsadida yaratilgan. Misol uchun, Iskandarning shoh sifatida o'tkazgan sarguzashtlari orqali o'quvchi murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishni o'rganadi.

Falsafiy jihat: Asarda insonning ma'naviy rivojlanishi, hayotiy haqiqatlar, dunyoviy va ma'rifiy qadriyatlar, insonning hayotdagi o'rni kabi masalalar ko'tarilgan. Navoiy,

voqealarni tasvirlash orqali inson hayotini chuqur anglashga, ma'naviy jihatdan yetuk bo'lishga chaqiradi.

Dostonning mazmuni va asosiy qahramonlari Iskandar (Aleksandr): Doston markaziy qahramoni. Uning jasorati, dono hukmdor sifatida qarorlari va adolatparvarligi asarda asosiy didaktik-falsafiy masalalarni yoritadi.

Sarguzashtlar va qiyinchiliklar: Iskandar turli sarguzashtlarga duch keladi, dushmanlar bilan kurashadi, bilim va dono maslahatlar orqali muammolarni hal qiladi. Bu orqali o'quvchi axloqiy va falsafiy saboqlarni qabul qiladi.

Tarbiyaviy ma'no: Asarda qahramonning jasorati, donoligi va ma'naviy yetukligi orqali o'quvchiga tarbiyaviy ibrat beriladi.

Stil va badiiy xususiyatlar nazm va hikoya uslubi: Doston she'riy shaklda yozilgan bo'lib, unda hikoya va nasihat uyg'unlashgan. Bu Navoiy asarlarini o'quvchi uchun yanada didaktik qiladi.

Badiiy vositalar: metafora, tasviriy obrazlar, dialog va murakkab epizodlar orqali voqealar jonli va ma'naviy jihatdan boy yoritilgan.

“Saddi Iskandariy” dostonini didaktik-falsafiy doston deb atash mumkin, chunki u voqealar orqali o'quvchiga axloqiy va ma'naviy saboqlar beradi, insoniy qadriyatlar, donolik va adolatni targ'ib qiladi. Navoiy asarida tarbiyaviy va falsafiy elementlar uyg'unlashib, dostonni nafaqat badiiy, balki ma'rifiy asar sifatida ham qadrlash imkonini yaratadi.

“Saddi Iskandariy” Alisher Navoiyning mashhur “Xamsa” dostonlari tarkibidagi o'ziga xos asar bo'lib, tarixiy voqealar, qahramonlik va ma'naviy kamolot elementlarini birlashtiradi. Dostonning nomi – “Iskandariy devor” ma'nosini bildiradi, bu esa Iskandarning jasorat va dono hukmdor sifatida o'z chegaralarini belgilashini ramziy ifodalaydi. Asarda qadimiy turkiy va forsiy madaniyat elementlari uyg'unlashib, o'quvchiga tarbiyaviy, axloqiy va falsafiy saboqlar yetkaziladi.

Didaktik yo'nalish tarbiyaviy vazifasi: Doston o'quvchiga axloqiy qadriyatlarni, jasorat, dono hukmdorlik, adolat va fidoyilikni tushuntiradi. Masalan, Iskandar qiyin qarorlar qabul qilish orqali rahbarlik va mas'uliyatni o'rganadi, bu esa o'quvchiga hayotiy saboq beradi.

Falsafiy yo‘nalish doston inson va dunyo, hayot va o‘lim, dono va xato, adolat va zulm kabi falsafiy masalalarni ochib beradi. Iskandarning har bir harakati va qarori insonning ma’naviy rivojlanishi va dono hukmdor sifatida shakllanishi bilan bog‘liq. Doston shuningdek, olam va inson o‘rtasidagi munosabatni, tabiiy va ijtimoiy qonunlarni anglashga yordam beradi.

Qahramonlar va obrazlar Iskandar: Asarning markaziy qahramoni. Uning jasorati, dono qaror qabul qilishi va adolatparvarligi dostonning asosiy didaktik-falsafiy g‘oyasini tashkil qiladi.

Dushman va sinovlar: Iskandar duch keladigan dushmanlar va sinovlar uning ma’naviy kamolotini aks ettiradi, o‘quvchiga murakkab vaziyatlarda qanday axloqiy qaror qabul qilishni ko‘rsatadi.

Donolik va maslahat: Qahramonning maslahat oladigan donolari va olimlar obrazlari dostonni falsafiy boyitadi.

Badiiy xususiyatlar she’riy uslub: Asar she’riy shaklda bo‘lib, unda epik voqealar va didaktik saboqlar uyg‘unlashgan.

Metafora va ramzlar: doston ramziy obrazlar, metaforalar orqali axloqiy va falsafiy g‘oyalarni yetkazadi. Masalan, “devor” ramzi insonning chegaralari va hayotdagi qiyinchiliklarni anglatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, “Saddi Iskandariy” nafaqat tarixiy voqealarni bayon qiluvchi epik doston, balki o‘quvchida axloqiy, ma’naviy va falsafiy tushunchalarni shakllantiruvchi didaktik-falsafiy asar sifatida ham katta ahamiyatga ega. U Navoiy ijodida tarbiyaviy, badiiy va falsafiy qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan muhim merosdir.

“Saddi Iskandariy” dostonini Alisher Navoiy “Xamsa” tarkibidagi eng didaktik-falsafiy asarlardan biri sifatida yaratgan. Dostonning markazida Iskandar (Aleksandr) qahramonligi, dono hukmdor sifatida shakllanishi va insoniy axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirishi yotadi. Asar voqealar orqali o‘quvchiga jasorat, adolat, dono qaror qabul qilish va ma’naviy yetuklik kabi qadriyatlarni yetkazadi.

Dostonning didaktik yo‘nalishi tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lib, yosh avlodni axloqiy va ma’naviy jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladi. Falsafiy jihatdan esa u inson va

dunyo, hayot va ma'rifat, dono va xato, adolat va zulm kabi masalalarni ochib beradi. Badiiy jihatdan esa asarda metafora, ramzlar, she'riy obrazlar va dialoglar orqali doston voqealari jonlantirilgan.

“Saddi Iskandariy” Alisher Navoiyning mashhur “Xamsa” dostonlari tarkibidagi didaktik-falsafiy asarlardan biri bo'lib, uning ma'naviy, axloqiy va falsafiy g'oyalarini o'quvchiga yetkazishda alohida o'ringa ega. Asarda asosiy qahramon Iskandar (Aleksandr) hayoti va uning jasorati, dono hukmdor sifatida shakllanishi atrofida voqealar rivojlanadi. Iskandarning turli sinov va qiyinchiliklar bilan yuzlashishi, dono maslahatlar olish orqali qaror qabul qilishi dostonning didaktik mohiyatini ta'kidlaydi. Shu orqali asar o'quvchiga axloqiy saboqlar beradi, insoniy qadriyatlarni anglashga undaydi va ma'naviy tarbiya vazifasini bajaradi.

Falsafiy jihatdan, doston insonning ma'naviy kamoloti, dunyoqarashi, adolat va dono qaror qabul qilish kabi masalalarni yoritadi. Iskandarning har bir harakati, qarori va sarguzashtlari inson hayotidagi murakkabliklarni anglashga, dono va adolatli bo'lishga chaqiradi. Asar shuningdek, inson va tabiat, hayot va o'lim, dono va xato kabi falsafiy tushunchalarni ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy A. – Saddi Iskandariy, Toshkent, Fan, 1993.
2. Navoiy A. – Xamsa: Saddi Iskandariy, Toshkent, Adabiyot va san'at, 1991.
3. Bazarova Sh. D. – “Alisher Navoiy asarlarida didaktik-falsafiy g'oyalar”, ilmiy maqola, 2022.
4. Tohirova F. R. – “Saddi Iskandariy dostonining kommunikativ va tarbiyaviy xususiyatlari”, ilmiy maqola, 2015.
5. Abdimo'minova D. – “Saddi Iskandariy – pandnoma sifatida”, ilmiy maqola, 2018.
6. Madina Tolibova – “Saddi Iskandariy dostonida hukmdor obrazlari”, ilmiy maqola, 2019.
7. Shukurov H. N. – “Saddi Iskandariy asarining tili va uslubi”, ilmiy maqola, 2022.
8. Olimova R. R. – “Saddi Iskandariy dostonini matn asosida anglash”, ilmiy maqola, 2021.

9. Qosimova S. O. – “Saddi Iskandariy – Navoiy ijodida didaktik-falsafiy asar”, ilmiy maqola, 2022.
10. Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. – Navoiyshunoslik, Toshkent, Tamaddun, 2019.
11. Hasanov S. – Navoiyning yetti tuhfası, Toshkent, Adabiyot va san’at, 1991.
12. Muhiddinov M. – Nurli qalblar gulshani, Toshkent, Fan, 2007.
13. Bertels B. E. E. – Roman ob Alexandře i ego glavnoj version na Vostoke / Izbrannye trudy. Navoi i Jami, Moskva, Nauka, 1965.